

Getuigenis van Pelt (1415)

ARCHIEF: Archief abdij Averbode (AAA): Niet-geïntariseerde procesbundels: Vriesput: Lommel tegen Pelt (anno 1426).

REGEST: In 1415 geven de getuigen van Pelt een verklaring voor hun schepenen. De verklaring is bijgevoegd bij processtukken waarin inwoners van Pelt voor ongeoorloofd gebruik van de Vriesput worden aangeklaagd door de rechtmatige eigenaar, de abdij van Averbode. In deze verklaringen benadrukken ze het gewoonterecht van het gezamenlijke gebruik van de gemeint door inwoners van Pelt, Lommel en Bergeijk tegelijk en het bestaan van een (rechts)gebied dat “de gemeynen of het gemeyne land” werd genoemd. De rechten van dit gebied dat Bergeijk en omliggende dorpen (o.a. Luyksgestel) omvat, waren volgens deze getuigen in 1415 nog niet verdeeld (ze bleven “gemeyn”) tussen de hertog van Brabant en de bisschop van Luik. De getuigen herinneren zich conflicten die zich in het verleden afspeelden en die werden bijgelegd. Vrijwel alle getuigen verklaren dat de grenskei te Lutlommel de scheiding aangaf tussen de twee landen.

VERTALING EN TOELICHTING:

Het stuk valt uiteen in verschillende delen. Het eerste deel betreft het jaargeding van Pelt waarin de grens tussen Peelt en Lommel en tevens tussen het graafschap Loon en het hertogdom Brabant wordt opgenoemd en waarin sprake is van een gebied dat “de gemeynen” wordt genoemd. Het tweede deel getuigt van conflicten die er geweest zijn over de grens. We behandelen deze delen afzonderlijk.

Eerste deel : De verklaring op het jaargeding

De schepenen van Pelt beginnen met te verklaren dat zij “van hoeren voerseten scepenen der banck vorscreven (van Pelt) ende oech horen auders (ouderen) weten dat de paalsteden (stat, stede = plaats waar een grenspaal staat)” tussen het graafschap Loon en het hertogdom Brabant en tussen Peelt en Lumel als volgt zijn:

“Welleghen paelstede hier nae bescreven staen, te weten inden eersten van *Brugvoert* tot *Keersop* op dat molenraet, van dae op ghenen *Quaetwasch*, van dae voert op *Robrechts loe* van dae te *Luttel lumel onder die linde*, op enen steen die men hiet des greven steen van Loen dat der paelsteen was van den voerscreven Landen als wij verstaen hebben, van dae voert op *Balenestaeck*, van dae voert op *Roesvennedijck*, .”

De bovengenoemde plaatsen waar deze grenspalen stonden zijn voor het grootste deel nu nog bekend en men vindt ze terug op de kaart van Verhees van 1794.¹ De eerste grenspaal bij Brugvoort (Borkel) kunnen we aan de hand van veldnamen situeren op de Achterste Brug². De tweede paal stond bij de watermolen (*op dat molenraet*) aan het beekje de Keersop op de grens tussen

¹ De Kaart getekend door Hendrik Verhees van Noord-Brabant in 1794 (het zuidwestelijk deel ervan), met daarop geprojecteerd de grenspalen en grenzen van den gemeynen van Eyck, Riethoven en Westerhoven (Bergeijk etc.), zoals boven genoemd door de getuigen van Pelt. In rood: uitbreiding van het gebied door de hertog van Brabant in 1331. Het meest oostelijke punt van dit gebied is de Wittenberg in Achel.

² Daar ligt nog steeds een grenskei met de naam “de graaf van Loon”. Molemans 1975 onder lemma *Brugvoort*.

Dommelen en Riethoven.³ Het volgende punt *Kwadewas* is een veldnaam op de grens tussen Eersel en Riethoven in het gehucht Stokkelen (deze wordt in 1331 de *paal bij Rythoven* genoemd).⁴ Het volgende punt *Robrechtslo* lag op grote afstand in westelijke richting, waarschijnlijk bij een punt dat *Gefkensvoort* heet.⁵ Deze grenspaal tussen Bergeijk en Eersel wordt in 1326 genoemd bij de uitgifte van de gemeint van Eersel in 1326, en we denken dat *Robrechtslo* het *Postelsbos* was dat daar vlakbij lag.⁶ Van daar gaat de grens in zuidwestelijk richting naar de keisteen die bij Lutlommel *onder de Linde* ligt. Dit punt is eerder geïdentificeerd als de plaats waar de cijns van Spierings werd geheven.⁷ Het punt ligt vlakbij de hoeve van Averbode en *Laxvoort* die in 1331 bij de uitgifte van de gemeint als grenspunt dienden.⁸ Van daar gaat het langs de *Pelteryk* (alias *Roosvendijk*) verder zuidwaarts⁹. Deze dijk deed volgens latere bronnen in 1453 en in 1555 nog steeds dienst als landsgrens.¹⁰ Hier komen we dan uiteindelijk terecht bij de grens Lommel-Pelt die de schepenen wilden aangeven.

Als de schepenen de grens wilden aangeven tussen Brabant en het graafschap Loon en tussen Pelt en Lommel, waarom dan al deze grenspunten opgenoemd? Waarom gaven ze niet de grens aan die rechtstreeks van Brugvoort (Achterste Brug) naar de keisteen bij Lutlommel liep? Waarom de bovengenoemde omweg via Eersel? Het antwoord hierop is dat het gebied dat gevormd wordt door de huidige kerkdorpen Bergeijk, Westerhoven, Riethoven, Borkel en Luyksgestel een gebied was dat noch van de hertog van Brabant was, noch van de graaf van Loon, met een gemengde rechtspraak van Luik en Brabant. Dit gebied werd kortweg aangeduid als “de gemeynen”.¹¹ Het was “niemandsland” en een veilige haven bij conflicten. Als de inwoners van Lommel zich bedreigd voelden door invallen van Gelderse troepen, dan stapten ze eenvoudig naar de andere kant van de keisteen in Lutlommel waar ze (op Bergeijks en/of Pelts grondgebied) veilig waren (zie verder). Bovendien mochten de inwoners van Pelt de heide in dat gebied van oudsher gebruiken.

Als eerste Lambrecht Gherits 95 jaar oud, die zegt zich alles tot 85 jaar geleden te herinneren en Ghijsbert die Wevers - volgens zijn eigen woorden *100 jaar of daaromtrent* - zegt dat hij dit kan tot 90 jaar terug. Ze verklaren onder ede dat ze zich het volgende herinneren: dat hen wel bekend is dat toen de hertog van Gelre in de meierij brandde (dit dateren we op 1388) de hertog van Gelre al brandend in Eersel aankwam. Brandschatting van Bergeijk dreigde en de *amptman 'van mijns greven van Ludick als eens greven van Loen met andere goede knapen* maakten de hertog van Gelre duidelijk dat het gebied voorbij Kwadewas (ten zuiden van Eersel) *ghemeyn goet were tusschen minnen here van Ludick en van Brabant tot op den Quaetwasch*. En daarop bleven zij (Bergeijk) van brandstichting gespaard.

Wat opvalt in deze verklaring is dat er in Bergeijk bij die inval een *amptman* van Luik optrad en dat de getuigen uit Pelt zich dit voorval (dat zich 27 jaar eerder afspeelde) konden herinneren. De

³ Dit is echter verdwenen. Als we de weg nemen van Waalre naar Riethoven passeren we eerst de Dommelse molen en vervolgens de Keersopper molen. Daar was tot voor kort nog de plaats te zien waar een molenrad stond.

⁴ Toponymisch onderzoek Eersel, Heemkundekring de Acht Zaligheden, Eersel.

⁵ Nu bij de grensovergang naar België op de Postelse weg, zie Vangheluwe 2009 GEEFKENSVOORT, p660.

⁶ Zie de kaart van Verhees van 1794 voor het Postels bos (Loo= bos). In D. Vangheluwe e.a., 2009 p.79, wordt nog aangenomen dat het punt correspondeert met Schoongars, maar daar lag geen bos, voor zover we weten. Het bos staat nog wel getekend op de kaart van HENDRIK VERHEES, 1794.

⁷ Indekeu 1990 p79-81.

⁸ Vangheluwe, 2010 p. 311 voetnoot 95.

⁹ Pelterdike=Roosvendijk=Russendijk, Mennen 1990 p316.

¹⁰ Knaepen, 1972 p. 15.

¹¹ Zowel de getuigen als de kwartierschout en de hertog van Brabant gebruikten deze term voor het gebied, zie Vangheluwe 2011.

schepenen van Bergeijk spraken in 1415 recht in een (gerechts)hof dat van “de heer van Luik” (bisschop van Luik) was. Met de schepenbank van Eersel hadden ze tot dat jaar nog niets van doen en daar namen ze niet aan deel.¹² Wel vermoeden we dat de hertog al was binnengedrongen in de rechtspraak van Bergeijk en dat de schepenen te Bergeijk bij hun zittingen om beurten werden gemaand door de schout van de hertog en die van de bisschop.¹³ In 1429 is de situatie weer anders (zie verder). We gaan verder met het tweede deel van de verklaring: de conflicten.

Tweede deel : De conflicten.

We geven eerste de vertaling van de tekst in modern Nederlands (waar nodig met citaten). De twee belangrijkste getuigen, Lambrecht Gherits (95 jaar) en Gijsbrecht die Wever (100 jaar) verklaren hierover.

“Dat het gebeurde dat de hertog van Brabant toentertijd uit het Land van Overmaze kwam en overnachtte in Hezen Arts van Marigraten’s huis te Beringen, en de volgende morgen kwam de hertog en hij verbrandde Beringen en nam daartoe zijn voornoemde weert (heer van het huis) gevangen. Dat vernam de graaf van Loon en hij sloeg zijn kampement op te Pelt om zijn land te verdedigen.

Toen kwam Godart Cloenvoet [van de partij van de graaf van Loon] en hij nam onderdak te Nederpelt in het land van de graaf [van Loon], en die heer vertrok uit het graafschap [Loon] om zijn onderdak te beschermen en ging verder naar Borkel dat hij verbrandde, en verder in de richting van Westerhoven en naar Eyke om daar te branden.

Toen kwamen de mensen van Bergeijk met hun *ampluyden* (ambtslieden of functionarissen), te weten Haet(c) van Eyke, Gherit Verstappen, Gherit Slabbart en Bomo van der Aa van Westerhoven met *horen vanen* (vlaggen) ende sacramente (het heilig sacrament).

En [zij] verzochten dat zij [de aanvallers] niet overhaast te werk zouden gaan, maar [de veldtocht] uit zouden stellen en aan de heren voor zouden leggen, want de graaf van Loon *hadde dae alsoe vele te verliesen als de hertog van Brabant en sonderlinghe hedde der greve van Loen binnen denen lande twelf hueven hem allene tuhorende* en *hierop bleven sij* [Westerhoven en Bergeijk] *sittende onghebernt* (werden niet gebrandschat).

Hierna werd er overlegd (*dagvaart*) tussen de voornoemde hertog van Brabant en graaf van Loon. Op die dagvaart vernam men van de ouderen van beide zijden dat de graaf van Loon in Eyke, in Riethoven en in Westerhoven, of binnen *den ghemeynen* 12 hoeven bezat

Ende daer waert voert bewijse met den selven auden dat ghemeyn goet were (en wat de ouderen zeiden vond men een bewijs, dat het gemeenschappelijk goed was) van Brugvoert tot Keersop op het molenrad en verder zoals de grenspunten hiervoor beschreven staan.

Verder werd er overeengekomen dat beide partijen voortaan geen ghemeyn goede uit zouden geven. Ook kwamen zij overeen dat de onderdanen van beide partijen die koe, dat torfbijl ende die seysen (de weiderechten, turfrechten en maairechten) samen zouden hebben tot dat die heren vorscreven met minnen paelden (totdat voornoemde heren in vrede een grens zouden vaststellen).

En hierop werd *ghesuent* (vrede gesloten) en een verdrag gesloten waaraan beide zijden zich zouden houden nadat de ouderen *ghedragen hadden* (overeengekomen waren).”.

¹² Vangheluwe 2010 p327; dit is in tegenspraak met wat Van Asseldonk beweert, zie Van Asseldonk 2009.

¹³ De ambtman of schout van de heer *maande* de schepenen aan tot rechtspraak. Zelf had hij daarbij geen stemrecht, wel had hij de bevoegdheid om een lijfstraf (volgens de costumen) om te zetten in een geldboete.

Tot zover het eerste conflict dat zich afspeelde te Bergeijk en waarbij Borkel gebrandschat werd. Het conflict moet zich afgespeeld hebben in het jaar 1334, omdat in dat jaar volgens de kroniekschrijver Van Boendale hertog Jan III van Brabant langs Beringen in het land van Loon oprukte om 's-Hertogenrode te gaan belegeren. Dit wordt bevestigd door het tijdvenster (1315-1338) dat we kunnen leggen voor het optreden van de bovengenoemde ambtmannen Haet(c), Gherit Verstappen en Gherit Slabbart op grond van andere vermeldingen.¹⁴ Dat betekent dat de twee oude mannen hier getuigden van een conflict dat zich 81 jaar eerder had afgespeeld. Opvallend bij de getuigenis is dat de amptmannen van Bergeijk en Westerhoven met vaandels (strijdbanieren) en het heilig sacrament de mannen van de graaf tegemoet traden. Het was in de middeleeuwen vaker gebruikelijk dat priesters in een veldtocht meeliepen om de soldaten voor de strijd te zegenen. Aangezien Borkel werd gebrandschat nemen we aan dat de bovengenoemde inval van de graaf van Loon een vergelding was omdat de hertog op de gemeint die van Pelt was (bij Borkel) land had uitgegeven. Een voorval waarover de getuigen melding maken betreft het plukken ("lezen") van gagel in gebieden langs de Dommel waar de inwoners van Pelt vee weidden. Gagel werd toenmaals toegevoegd aan het bier om het smaak te geven. Lieden van de rentmeester van de hertog hadden hier een goede verdienste aan en waarschijnlijk werd dit kruid op de markt van Eersel verhandeld. Het voorval is aldus, volgens Lambrecht Gerits en nog 3 andere getuigen :

"Oech tuyghen des selve drie (Lodich Ghenen ende Peter Pottere ende Henric Wijnrix) ende Lambrecht vorscreven dat hun selven wale condich is dat een reentmeester van Brabant Stenparts Luden (lieden) ende enen anderen man die in Brabant gheseten was verpacht hadde dat ghaghelcruyt *in den honsbosch* die welghe zere croenden (klaagden) dat hun dat quick (jongvee) van Nederpeelt ende van Achele groete scade aen dat cruyt deden ende wouden dat queeck daer uyt keren als sij deden, doen toghen die van Nederpeelt aen de reentmeester vorscreven ende aen die dorpen vorscreven ende toenden hun die suene ende dat verdrach dat *die honsbosch* ende dae omtrent ghemeyn guet were. Also dat sij doen bleven onder een varende onghepant tot deser tijt toe, . . .".

De bovengenoemde Johan Stenparts was blijkens de bronnen een soort (onder)rentmeester van de hertog (beheerder van de heide of gemeint) en hij bezat land dat *in Honsbosche* lag.¹⁵

Bij het onderhandelen over het conflict wordt gezegd dat de hertog en de graaf evenveel hadden te verliezen en in het bijzonder dat de graaf van Loon in Eyke, in Riethoven en in Westerhoven "of binnen den ghemeynen 12 hoeven bezat". Dit is in overeenstemming met de brief van 1323 waarin graaf Arnold van Loon bij zijn aftreden een lijfrente voor zichzelf reserveert uit een 40-tal dorpen, waaronder *Eykelberghe* (Bergeijk) (zie de oorkonde van 1323 op deze site). De vermelding van 12 hoeven lijkt archaisch en waarschijnlijk was zijn bezit groter dan 12 hoeven (boerenhoven), en verwees men hiermee naar oude rechten¹⁶. Het lijkt waarschijnlijk dat hij dit bezit verwierf als voogd over de rechtspraak van de goederen van de abdi van Sint Jacob te Luik in Bergeijk.

Het tweede conflict speelde zich af aan de grens tussen Lommel en Pelt. We geven eerst wat de getuigen zeggen:

"Voorts verklaren deze twee (bovengenoemde getuigen Lambert Gherits en Ghijsberts Wevers) dat het hen wel bekend is dat twee of drie jaren daarna de inwoners van Lommel *leyden hoer bindere in der heyden* (hun bunders in de heide afpaalden), en zij verklaarden daarbij dat *sij hedden corten ende brieve* (zij oorkonden en brieven hadden) *die voerder te Peelt waerts spreken* (waarin sprake is dat de grens verder in de richting van Pelt liep), dan dat de ouderen overeen gekomen waren, en ze zeiden

¹⁴ Vangheluwe 2010 p.318; Asseldonk 2010 p33-34.

¹⁵ Vangheluwe 2010 p319-320.

¹⁶ In Heeze en Leende had het domkapittel van Luik een leengoed dat op soortgelijke wijze werd omschreven als "xi hovis terre apud Leende que tenetur a custode sancti Lamberti Leodiensis" ofwel "11 hoeven land in Leende die worden gehouden door de koster van het domkapittel van Luik; zie Bijsterveld 1989 p.86.

dat het verdrag zou verdwijnen en vergeten zou worden, want de ouderen [die de overeenkomst mede afsloten] zouden uitsterven.

Dat hoorde een ambtsman van de graaf van Loon en die vertelde dat aan de graaf. Toen beval de graaf van Loon hem dat hij net zoveel erfhouders van Lommel gevangen moest zetten, totdat zij zich aan het verdrag zouden houden.

En dat die ambtsman vanwege het bevel van zijn voornoemde heer *vinck hore binne varden van lumel* (lieden gevangen zette die Lommel binnen reden) en hij bracht de gevangenen naar Stochem (Stokkem).¹⁷

Dat hoorde voornoemde hertog van Brabant, en hij schreef aan de graaf van Loon waarom die zijn onderdanen gevangen hield. En voornoemde graaf schreef hem terug dat hij zijn lieden gevangen had gezet, omdat zijn onderdanen het verdrag dat zij sloten verbroken hadden.

En dat de hertog van Brabant en die van Loon de kwestie opnamen en dat toen overeengekomen was dat de gevangenen zonder een boete vrijgelaten werden, onder voorwaarde dat zij zich ten eeuwigden dage aan het verdrag, dat eerder gesloten was zouden houden, en aan welk gedrag zij zich tot op heden gehouden hebben.”

Dit tweede conflict speelde zich 2 tot 3 jaar later af als het eerste, dus omstreeks het jaar 1337. In 1331 hadden de inwoners van Lommel van de hertog het recht gekregen om tegen betaling hun gemeint te mogen gebruiken.¹⁸ Dit was per oorkonde (carte, carta) gebeurd en het lijkt geen twijfel dat de getuigen (met kaarten en brieven) hiernaar verwijzen. Opvallend is dat deze oorkonde (waarvan alleen afschriften bekend zijn) grenzen noemt die inderdaad overeenkomstig de bovenstaande tekst halverwege Lommel en Pelt in de heide liggen. Aangezien de eerdergenoemde grens bij de Pelterdijk dichterbij Lommel lag, waren de inwoners van Pelt het hiermee niet eens. Zeker toen ook de gemeente Lommel percelen heide verkocht in die gemeente, kwamen de inwoners van Pelt zoals boven beschreven hiertegen in het geweer en kregen hulp van de graaf van Loon. Kennelijk was het optreden van de graaf van Loon effectief en werd het uitgeven van percelen door Lommel gestaakt. Pas omstreeks 1420 zien we dat Lommel weer heidepercelen in de heide tussen Lommel en Pelt durft te verkopen.¹⁹ Ook het gebruik door inwoners van Pelt van de heide bij de Vriesput, in eigendom van de abdij van Averbode, was de aanleiding tot het bovengenoemd proces. De bovengenoemde getuigenis speelde een rol bij dat proces.

De keisteen bij Lutlommel

Deze steen speelt een prominente rol in de getuigenis. Bijna alle getuigen noemen deze steen en verhalen hoe gemakkelijk het was om aanvallen of plundering te voorkomen door zich naar de andere zijde van de steen te begeven. Twee noemen we hier.

Aart Jans de oudste van Jans zoon van Heernt 50 jaar oud, en schepen verklaart dat toen hij nog een kind was, zijn vader hem erop uit stuurde naar Lommel. Bij zijn terugkeer *ende doen hij wederom te huyswart ghinct quam hij sitten omdat hij moede was hem sitten rusten op den vorschreven steen te Luttel Lumel onder die linde*. Thuisgekomen vroeg hij zijn vader naar deze steen en zijn vader vertelde hem *dat die steen der paelsteen were tuschen der greve van Loen ende den hertoghe van Brabant ende die guede man was wale tachtentich jaer aut en hadde langhe den heren ghedient eer hij stierf*. Als we aannemen dat Art toen 10 jaar oud was, dan is dit 40 jaar tevoren gebeurd in 1375. Een andere getuige zegt dat toen de hertog van Gelre brandde, *die van Lumele vloechden* (vluchtten) op

¹⁷ Stokkem aan de Maas, waar de graaf van Loon een burcht had, nu de gemeente Dilsen-Stokkem.

¹⁸ Mennen 1990 p5-7.

¹⁹ Mogelijk als gevolg daarvan blijven de cijzen die Spierings te Overpelt had vanaf 1420 onbetaald.

dese side van den stene ende meynden dat ware in den lande van Loen ende daer mede worden hoer goede ghevrijt. De paal was kennelijk in 1285, 1331, 1375 en in 1388 een grenspunt. We vermoeden dat deze grens al langer bestond. Waarschijnlijk al bij de grensbepaling in 1285. Hoe lang bleef deze grens in functie?

Omstreeks 1415 was “de gemeinen” (het rechtsgbied van Bergeijk en omliggende dorpen) verboden terrein voor inwoners van Pelt die daar vanouds gewend waren hun vee te weiden. Een paar voorvallen in de afrekeningen van de hoogschout met de kwartierschouten in Noord-Brabant geven aan dat begin 15de eeuw de grens tussen Pelt en Bergeijk (tijdelijk) afgesloten was en dat er een grensconflict was met het prinsbisdom Luik. Inwoners van Pelt, Bergeijk en Lommel konden niet op elkaars gemeint komen maaien, plaggen of koeien en schapen (beesten) weiden. In 1412 is een inwoner van Westerhoven zo inventief (en wordt daarvoor beboet) om in het geheim bij hem thuis “beesten” (koeien of ossen) uit het land van Loon te houden (alsof ze van hem waren) en die uit te laten op de gemeint van Westerhoven.²⁰ In 1415 geven de getuigen van Pelt de hier toegelichte verklaring voor hun schepenen. In deze verklaringen benadrukken ze het gewoonrecht van het gezamenlijke gebruik van de gemeint door inwoners van Pelt en Bergeijk. Ze verklaren dat Bergeijk en Westerhoven een (rechts)gebied is dat “de gemeynen” wordt genoemd, omdat het gebied gemeenschappelijk is tussen de hertog en de graaf van Loon (en zijn opvolger de bisschop van Luik). In dit gebied is noch de hertog van Brabant, noch de bisschop van Luik de baas. In 1419 vindt te Bergeijk een protestactie plaats van inwoners van Pelt en zij *dade aldair gewaudelike zaken, slaende ende vechtende aldair* (aldus de schout van de hertog). Een zevental inwoners van Pelt werd opgesloten te Eersel en twee van deze inwoners (de meest vermogende) werden na onderhandelen met de drossaard van Brabant vrijgekocht.²¹ Dit is het begin van de overheersing van de hertog in Bergeijk. Vanaf 1429 laten de schepenrekeningen zien dat Bergeijk onder de schepenbank van Eersel valt en dus bij Brabant is ingelijfd. De kwartierschout noteert zelf in 1426 in zijn afrekening, dat hij een vonnis mag schikken (“pointen”) zonder dat *Luikse dieneren* hierbij aanwezig zijn. Vóór dat jaar werden sommige boeten nog gedeeld met de bisschop van Luik. Daarna vinden we geen vermelding meer dat een boete die de schout oplegde daadwerkelijk werd gedeeld met de bisschop.²²

Omstreeks 1470, toen Bergeijk Brabants was geworden, installeerden schepenen van Bergeijk een keisteen bij de *Baaiwiel* (nu Bijbel) aan de Dommel. Deze grens in functie werd met twee paarden en een kar aangevoerd en korte tijd later door inwoners van Pelt in de Dommel gegooid. Opmerkelijk is dat men vanaf die paal *draaiboemde* (door meerdere draaibare hekken gaan) naar een ander grenspunt bij *Laxvort* en de hoeve van Averbode en daarbij de weilanden volgde van het Lommels stroompje, ook *Peeltrijt, Waterrijt en Eindergatloop* genoemd. Zo lopend kwam men vanzelf uit bij de keisteen te Lutlommel die de getuigen van Pelt voortdurend noemen.²³ We concluderen hieruit dat deze steen toen nog steeds de grens was. Na een nieuw conflict tussen Bergeijk en Pelt, waarbij de grens aan de Dommel niet doorgaat, wordt in 1548 een nieuwe lineaire landsgrens samen met Lommel en Pelt afgesproken. De nieuwe grens wordt terugggelegd naar *Brugvoort* waar zij volgens de getuigen van Pelt (voor 1331) al lag en bij de Stenen Brug of Nieuwendijk (Tombe du Prince de Liège) en bij een

²⁰ ARAB schoutsrekeningen inv nr 12991, fol. 194 en Henk Beijers SR.075.7.5.10.

²¹ ARAB schoutsrekeningen inv nr 12990 fol. 137 en Henk Beijers SR.074.5.4.10.

²² Willem Emmen die doetsloech Jan den Rademeker tot Westerhoven opter ghemeynte d alle brueken ende kueren half toebehoerende syn mynen ghenedighen heer den hertoghe van Brabant ende half den bisscop van Ludick, mer myns ghenedighen heeren scoutheit heeft macht te punten sonder teghenwoerdicheit myns heeren van Ludic dieneren, mer die composicie boeren sy half. ARAB inv.nr. 12990 en Henk Beijers SR.074. 8. 5. 10 (1426) en ARA BRUSSEL inv.nr. 12990 fol. 226 (25 dec 1425 tot 26 mei 1426). D. Vangheluwe : publicatie over de rechtspraak van Luik te Bergeijk in voorbereiding.

²³ Zie ook de nieuwe gegevens die K. Leenders opgedoken heeft betreffende de paling in 1548 in: Nationaal Archief Den Haag, Archief van de Nassause Domeinraad na 1581 (1.08.11) inv.nr. 9313.

punt de Rietkolk dat verder van Lommel in de richting van Pelt lag.²⁴ Bij de installatie in Lommel tussen de twee Laxvoorden is de witheer van Averbode op zijn 50 bunders aan de grens aanwezig om toe te zien dat er goed werd gepaald en om zijn land beter te markeren (hij had nog steeds last van indringers uit Pelt). De conclusie is dat de grens bij Lutlommel in functie was van 1285-1469.

Oude gewoonten

Naast het onderwerp van de grens komen in het getuigenis ook enkele (oude) gebruiken aan de orde: “die kue seysen ende torfbij tuschen Peelt ende Lumel onder een plaghen te ghane”, d.w.z. dat bij het weiden met koeien of schapen, het maaien of plaggen van de heide en het steken van turf op de gemeint tussen Lommel en Pelt geen onderscheid bestond tussen inwoners van Pelt en van Lommel. Beide waren gerechtigd om dit uit te voeren. Dat in 1415 met deze gewoonte werd gebroken was mede aanleiding tot de getuigenis van Pelt. Het maaisel van de heide werd naar we vermoeden toen al (in 1415) gebruikt om akkers te bemesten.

De volgende uitspraken in het getuigenis :“hij ghinck op een doetveede” en “dat die voetval ghedaen waer voer Boydens op die grone straete omdat die Hosen gheen gheleyde ghecrighen en consten van den ampman van Peelt omdat sij met den here niet ghesuent en hadden ghelijc alst vorscreven is” vereisen nadere uitleg.²⁵ Beide handelingen hebben te maken met de rechtspraktijk (costumen) nadat iemand gedood (vermoord) was. Hierbij was het gebruikelijk dat de familie van de dader een akkoord (een zoene) trof met de familie van de vermoorde. Dit akkoord werd door middel van een rituele knieval door de dader bevestigd. Natuurlijk moest de dader zich daarvoor naar de familie van de vermoorde begeven. De grens kon hierbij een hinderpaal zijn, omdat de dader aan de andere kant van de grens blijkbaar niet op bescherming (vrijgeleide van de schout) kon rekenen.

Daniel Vangheluwe, 23 febr 2012.

AFKORTINGEN :

ARAB: Algemeen RijksArchief van Brussel. Een aantal schoutsrekeningen uit Brussel betreffende Noord-Brabant bevinden zich op microfilms in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch.

LITERATUUR:

M.M.P van Asseldonk, 2010, 'Bergeijk in de late middeleeuwen, Aspecten van heerlijk gezag en het ontstaan van grenzen', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* deel 27, Stichting Zuidelijk Historisch Contact. Tilburg 2010, pp.11-56.

A.J. Bijsterveld, 1989, Het domein van de abdij van Echternach in Waalre en Valkenswaard; ontwikkeling en beheer ca. 1100-1400, in: A. Verhoeven, F. Theuws, red., *Het Kempenproject 3, De middeleeuwen centraal*, Stichting Brabants Heem, Waalre, pp.57-97.

Henk Beijers, Schoutsrekeningen, transcripties van microfiches (BHIC) door Henk Beijers te Vught op: www.henkbeijersarchieffcollectie.nl/historisch_onderzoek

B. Indekeu, 1990, 'Aspecten van het middeleeuws Lommel (tot 1648), in: R. Knaepen, F. Geerts, B. Indekeu, V. Mennen, e.a., 'Door het zand getekend, Bijdragen over landschap en verleden van de Kempische grensgemeente Lommel', *Publikaties van de V.Z.W. Museum KempenInad te Lommel* nr 5, Lommel.

²⁴ Deze grens is nu de grens tussen Nederland en België. Voor de Rietkolk zie Mennen 1992 p.5, 9.

²⁵ Veede = vete; Groenstraat in Lommel, zie Mennen 1990 p331.

R. Knaepen, 1972, 'Lommel, de Vrijheid en het Teutendorp', *Pro Civitate*, Historische uitgaven, reeks in-8°, nr. 30. Met Atlas tabellen, kaarten, grafieken en schetsen in bijlage. Brussel.

V. Mennen, 1992, 'Van Vriesput tot Klein Duitsland, Acht eeuwen Lommelse plaatsnamen', publicaties v.z.w. Museum Kempenland, Lommel.

J. Molemans, 1975, Toponymie van Neerpelt, Een socio-geografisch onderzoek, *Onomastica Neerlandica*, Instituut voor Naamkunde, Leuven.

D. Vangheluwe, 2009, 'Gemeintsgrenzen en Gemeentegrenzen', in: D. Vangheluwe, K. de Nooijer, R. Knaepen, J. Biemans, 2009, 'Bergeijk in Kaart', Stichting Eicha, Bergeijk p.59-97.